

Bilim dilinde çeşitlilik arayışı üzerine

Zehra Taşkın

Sarkaç

“Çeşitlilik” Oxford Sözlüğünde “birbirinden çok farklı özelliklere sahip insan veya şeyin silsilesi” olarak tanımlanıyor [1]. Sağlıklı bir ekosistemin en önemli özelliğinin barındırdığı çeşitlilik olduğu biliniyor. Çeşitliliğin son derece kıymetli olduğu konulardan biri ise bilimsel iletişim, çünkü bilimsel iletişimde çeşitlilik sağlandığında farklı araştırma topluluklarının eşit temsiliyeti sağlanabilir, farklı bilimsel pratikler tanınabilir ve bunların yanında bilimsel çevrelerde gücü elinde bulunduran tekellerin oluşmasının önüne geçilebilir [2].

Bilimde çeşitliliğin gerekliliği ile ilgili birkaç on yıl öncesine kadar neredeyse hiç çalışma yapılmazken günümüzde önem kazanmasının en önemli nedeni bilimin tekellerinin sahip olduğu güç, teknolojik yeniliklerin bu tekellerin gücüne güç katması, tek tip bilimsel performans değerlendirme sistemleri ve bu sistemlerin de yine tekellerin mevcut sistemlerine dayanması sonucu tek tip bilimsel anlayışın yaygınlaşması olarak özetlenebilir [3]. Tüm dünyada disiplinler, çalışılan bölgeler, çalışma alanlarının kapsamı veya coğrafi farklılıklar dikkate alınmadan hazırlanan araştırma performans değerlendirme sistemleri ne ürettiğine bakmaksızın herkesten aynı miktarda ve aynı dilde çıktı üretmesini bekliyor ve bu da mevcut sistemlerin her geçen gün daha kötü işlemesine neden oluyor. Ancak bunun çözümü yok değil. Çözümü görebilmek için önce çeşitliliğin kıymetini anlayabilmemiz gerekiyor.

“Bibliodiversity”

Türkçe karşılığı henüz yaygınlaşmamış bir terim: *Bibliodiversity*.

Bu terim kısaca ulusal veya uluslararası düzeyde akademik içeriğin çeşitliliği olarak tanımlanabilir ve bu çeşitlilik günümüzde küresel ve yerel konulardaki araştırmaların korunması için bir zorunluluk. Günümüzdeki araştırma değerlendirme sistemleri sıklıkla küresel araştırmaların sürdürülebilirliğini desteklerken ulusal/yerel/bölgesel konular sıklıkla gözden kaçırılıyor. Bunun çözümü ise bilimde çeşitliliği destekleyecek politikalar geliştirilmesinden geçiyor [4].

Bilimin halkı bilgilendirme misyonu ile bilimin dili arasında

Tarihin geçmiş dönemlerinde bilimin tek bir dili yokken özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası güçlenen küresel kuzey ülkelerinin bilimsel araştırmalardaki baskın rolleri sonucunda günümüzde bilimsel iletişimin resmi dilinin İngilizce olduğu kabul ediliyor [5, 6]. Bu da ülkelerin akademik performans değerlendirme sistemlerinin sıklıkla İngilizce dilinde üretilmiş içeriği desteklemesi ile sonuçlanıyor. Aslında üretilen bilimsel içeriğin geniş çevrelerce okunabilirliğini sağlamak için bu yöntem oldukça etkili.

Örneğin bugün, İngilizce dilinde yazdığınız bir nanoteknoloji makalesini Amerika Birleşik Devletleri’ndeki meslektaşlarınız okuyabiliyor ve bu sayede önemli iş birlikleri kurulabiliyor. Tek bir bilim dili olması bu açıdan avantaj sağlıyor. Dünyanın dört bir yanında çalışan araştırmacılarla bilgi paylaşımının kritik olduğu araştırmalar için İngilizce makale üretmek gerekirken yerel etkisi

daha fazla olan ve halkı ilgilendiren konularda yapılan araştırmaların iletişiminde yerel dillerin kullanılması hayati önem taşıyor.

Ancak bu noktada önemli bir sorunumuz var. İngilizce dilinde üretimi önceleyen araştırma performans değerlendirme modelleri sebebiyle araştırma konularının yerelliği ya da kime hitap ettiği dikkate alınmaksızın İngilizce makaleler üretiliyor. Bu da kimsenin okumadığı bir makale yığını ile başbaşa kalmamıza neden oluyor.

Geçtiğimiz aylarda LSE Blog için bir yazı kaleme aldık [7] ve bu yazının ana mesajı “bilim halkı bilgilendirmelidir ve bu bilgilendirme yalnızca İngilizce ile yapılamaz” idi. Günümüzde bilimsel içeriğin yaygınlaşması ve erişilebilir olması onun üretimi kadar önemli. Erişim ise yalnızca ücretsiz erişim ile sınırlı değil, aynı zamanda dil gibi diğer engellerin de olmadığı bir erişimden bahsetmek mümkün. Örneğin, Covid-19 kabusunu yaşadığımız günümüzde tüm bilim insanları virüse çare bulmaya çalışırken el birliği ile yayın üretiyor ve okuyuculara sunuyorlar. Bu içeriğin büyük kısmının İngilizce olması bir zorunluluk çünkü Covid-19 tüm dünyanın ortak problemi. Ancak bu noktada dikkatlerden kaçırılmaması gereken iki gerçek var:

- Covid19 sebebi ile bilim insanları arasındaki iletişimi tanımlayan “bilimsel iletişim” (*scholarly communication*) ile üretilen bilimsel içeriğin halka yayılması olarak tanımlanan “bilim iletişimi” (*science communication*) kavramları birbirine karışmış durumda [8]. Bugün televizyonlarda *Lancet*'in geri çekilmiş makaleleri konuşuluyor, halk aşı çalışmalarını yakından takip etmek istiyor ve bilim ile halk şimdiye kadar hiç olmadığı kadar yakınlaşmış durumda.
- Bilimsel üretimi sadece temel bilimlerden ve küresel sorunlardan ibaret sanıyoruz. Ancak küresel dünyayı ilgilendirmeyen pek çok yerel/bölgesel konu da var ve bu konularda İngilizce bilimsel üretim yapıldığında yazıyı ilgisine ulaştırmak mümkün olmayabiliyor.

Bilimsel üretimin kim ya da ne için yapıldığı sorusuna doğru cevabı verebilmek önemli. Bilimi yalnızca yükselmek veya teşvik alabilmek için bir araç olarak kullanıyorsak üretilen içeriğin dili veya kimin okuyacağı büyük önem arz etmiyor. Ancak bilimi içinde bulunduğumuz topluluğun gelişimi ya da bilimsel alanın ilerlemesi için yapıyorsak araştırma alanımıza uygun, çeşitliliği dikkate alan ve okuyucusuna doğrudan seslenen bilimsel içerikler üretmemiz ve üretilen bu içerikleri performans değerlendirme sistemlerinde tanımamız gerekiyor.

Mevcut durum ne?

Neredeyse tüm performans değerlendirme sistemlerinin araştırmacılardan beklentisi daha çok makalenin en yüksek etki faktörlü dergilerde yayımlanması, daha çok atıf alınması, kendine atıf oranının düşük, *h*-indeksin her daim yüksek tutulması...

Ancak bu noktada önemli bir gerçek görmezden geliniyor. Ulusal veya bölgesel dergilerin hiçbirinin etki faktörü yüksek değil, kendine atıf oranları çok yüksek, neredeyse yayınlarının yarısından fazlası atıf almıyor. Öte yandan bu dergilerle ilgili çok önemli bir gerçek var. Bu dergilerin kendi ülkelerinde kendi çalışma alanlarındaki literatürlerinde sıklıkla alternatifleri yok (Bkz. Şekil 1). Yani alanlarındaki çekirdek makaleler çoğunlukla bu dergilerde yayımlanıyor.

Dergi yaşı	Dergi yaşı	Ülke & Dil	Derginin genel özellikleri				Benzer dergilere ilişkin istatistikler					
			●	●	●	●	■	■	■	■	■	
SYLWAN	200	13	PL, Lehçe	100.0%	46.1%	61.2%	100%	7	4	4	2	1
CHEM LISTY	144	69	CZ, Çekçe	77.3%	39.9%	47.1%	100%	3	3	2	1	1
MAGY ALLATORVOSOK	142	44	HU, Macarca	95.0%	60.1%	14.1%	100%	2	1	1	2	1
LISTY CUKROV	138	44	CZ, Çekçe	73.4%	42.8%	18.8%	100%	4	3	2	2	1
NIPPON SUISAN GAKK	88	33	JP, Japonca	97.2%	35.0%	17.4%	95%	19	17	17	3	1
ACTA PHYS SIN-CH ED	87	33	CN, Çince	99.8%	33.2%	62.5%	100%	43	40	36	5	1
INT POLIT-OSLO	83	54	NO, Norveççe	96.2%	68.2%	18.6%	100%	2	1	1	1	1
ZH OBSSHCH BIOL	80	48	RU, Rusça	95.2%	28.6%	38.1%	100%	78	103	63	7	1
CHINESE J GEOPHYS-CH	72	21	CN, Çince	100.0%	51.03%	71.4%	100%	81	72	69	4	1
ZH VYSSH NERV DEYAT	69	48	RU, Rusça	97.5%	34.6%	50.4%	100%	44	63	41	3	1
JPN J APPL ENTOMOL Z	63	44	JP, Japonca	100.0%	56.3%	54.0%	100%	33	29	29	2	1
AMME IDARESİ DERG	52	13	TR, Türkçe	95.5%	40.4%	8.9%	100%	3	2	2	1	1
KAGAKU KOGAKU RONBUN	45	40	JP, Japonca	100.0%	62.6%	36.5%	100%	21	15	15	7	6
SOTSIOL ISSLED	45	37	RU, Rusça	91.7%	40.1%	32.5%	100%	120	150	112	1	1
PSIKHOL ZH	40	37	RU, Rusça	94.7%	43.5%	35.2%	100%	95	129	93	2	2
ACTA PETROL SIN	35	20	CN, Çince	99.8%	28.3%	78.7%	100%	74	61	61	4	1
TEK DERGI	29	13	TR, Türkçe	100.0%	33.7%	23.4%	100%	4	3	3	1	1
J FAC ENG ARCHIT GAZ	26	12	TR, Türkçe	100.0%	63.0%	77.2%	100%	34	21	21	1	1
ASSIST INFERM RIC	21	13	IT, İtalyanca	79.4%	26.1%	43.2%	100%	5	4	3	1	1
INF TARSAD	19	13	HU, Macarca	84.4%	69.8%	20.0%	100%	6	5	5	1	1

Yayın: ● Demek/topluluk ● Akademik kurum ● Ticari ● Bilim veya sanat akademisi ● İş birliği
Konu: ● Tarım/veterinerlik ● Mühendislik/teknoloji ● Sağlık bilimleri ● Doğa bilimleri ● Sosyal bilimler
● WoS'ta indekslenme süresi (yıl) ● İlgili konuda derginin ülkesinde yayımlanan dergi sayısı
● Yerel yazarların yüzdesi ● İlgili konuda ve dilde tüm dünyada yayın yapan dergi sayısı
● Kendine atf oranı ● İlgili konuda ve dilde dergi ülkesinde yayımlanan toplam dergi sayısı
● Derginin atf alan yayınlarının yüzdesi ● İlgili konuda dergi ülkesinde yayımlanan ve JCR'da indeksli dergi sayısı
● WoS'ta derginin yayımlandığı konu alanında ilgili dilde yayımlanmış makalelere derginin katkısı (%) ● İlgili konuda ve dilde dergi ülkesinde yayımlanan JCR'da indeksli dergi sayısı

Şekil 1. Web of Science’da dizinlenen İngilizce dışında yayın yapan ulusal/bölgesel dergilerin temel özellikleri (ilgili şekil LSE Impact Blog’da yayımlanan yazıda kullanılan tablonun çevirisidir [7])

Örneğin ilk sıradaki *Sylwan*. 200 yıllık köklü tarihi olan bu derginin hedef kitlesi bilim insanları değil. Polonya’nın ormanlarını korumakla görevli ormancılardan gelen başvuruların temel kaynağı olan bu dergide yayımlanan makalelerin Lehçe olması gerekiyor, çünkü bölgesel kalkınma ve ormanların sürdürülebilirliği için bilimin halka ya da belirli meslek dallarına hitap edebilmesi gerekli.

Listede Türkiye adresli dergiler de var. Bu dergilerden biri etki faktörünü yükseltmek amacıyla dil politikasını 2018’de değiştirerek çift dilli yayıncılığa geçtiğini duyuran Teknik Dergi [9]. Çünkü çeşitli seçim kriterleri uygulanarak içeriği belirlenen ve akademik performans değerlendirmelerinde sıklıkla kullanılan atıf veri tabanı *Web of Science*’da dizinlenen dergilerin tamamının en temel endişesi düşük etki faktörü veya kendine atf oranının çok yüksek olması nedeniyle dizin dışında bırakılmak. Şekil 1’den İngilizce dışındaki dillerde makale yayımlayan dergilerin dizinden çıkarma gerekçesi olabilecek tüm unsurlara doğaları gereği sahip olduklarını

görmek mümkün. Öte yandan *Teknik Dergi*'nin editörünün açıklamasına göre dil politikasındaki bu değişiklik sonrası gelen İngilizce makalelerin kalitesi beklenen düzeyde değil ve İngilizce makalelerde ret oranları Türkçe makalelere göre daha yüksek [10].

İşte bu noktada tehlikeyi görebilmemiz gerekiyor. Tek biçim performans değerlendirme sistemleri tüm araştırmacıları aynı mezurayla ölçmeye çalıştığı gibi köklü geçmişi olan dergilerin de yıllar içinde kurduğu politikalarının değişmesine neden oluyor. Böylece ulusal bilimsel pratikler ve kurumsal imajlar zarar görüyor.

Bilimde çeşitliliği desteklemek için neler yapıyor?

Tüm olumsuzluklara rağmen hem dünyada hem de Türkiye'de çeşitliliğin önemi geç de olsa anlaşılmaya başlanıyor ve önemli adımlar atılıyor. Bu adımları kısaca listelemek gerekirse:

- En önemli girişim 2019'da yayımlanan **Bilimsel İletişimde Çok Dilliliğe İlişkin Helsinki Girişimi** [11]. Bu girişimin temel amacı oldukça kırılğan olan ulusal dillerde bilimsel üretimin korunması için bir dizi tavsiye sunmak. Halihazırda 37 dile çevrilen girişim tüm dünyadan 116 kurum ve 600'den fazla kişinin desteğini almış durumda.
- Araştırma performans değerlendirmelerinin iyileştirilmesini hedefleyen Araştırma Değerlendirme üzerine **San Francisco Deklarasyonu (DORA)** da çok dilliliğin ve araştırma değerlendirmelerinde çeşitliliğin önemine ilişkin düzenlediği etkinlikler ve farkındalık çalışmalarıyla konunun öneminin anlaşılmasına yardımcı oluyor [12].
- Fransız araştırmacı ve yayıncılardan oluşan bir grup bilimsel iletişimde çeşitlilik ve açık erişimin teşvik edilmesi için **Jussieu Çağrısını** yayımlayarak açık erişimin çeşitliliğin sağlanmasındaki rolünün altını çiziyor [13].
- **Açık Erişim Arşivleri Konfederasyonu (COAR)** yayımladığı hareket çağrısı ile fonlayıcıları, kütüphaneleri, kütüphane derneklerini, konsorsiyumları, alt yapı sağlayıcıları, politika yapıcıları ve araştırmacılara çeşitliliğin sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiğine yönelik bir dizi tavsiye sunuyor [14].

Dünyada bunlar olurken Türkiye'de de sevindirici somut adımlar atılıyor. TÜBİTAK ULAKBİM tarafından TRDizin'in hazırlanması ve araştırma performans değerlendirmelerinde ulusal dergilerde yayımlanan makalelere yer veriliyor oluşu oldukça anlamlı gelişmeler. Öte yandan DergiPark aracılığı ile ulusal dergilere alt yapı ve Doi hizmeti verilmesi de ulusal literatüre büyük katkı sağlayan gelişmeler. İşte bunlar tam da Helsinki Girişiminde bahsedilen iyileştirmeler. Çünkü, Helsinki Girişimi ikinci maddesi "ulusal bilimsel pratikleri desteklemek için alt yapı desteği sunun" derken üçüncü maddesinde de "araştırma değerlendirmelerinde ulusal yayınları da dikkate alın" deniliyor. Yani bu açıdan bakıldığında iyi yolda olduğumuzu söylemek yanlış olmaz. Ancak daha dikkatli adımlar atılması gereken konular da yok değil.

Bir zorunluluk olarak “çeşitlilik”

Performans değerlendirme sistemlerinde sayısal olarak dezavantajlı grupların bu sorunlarının ortadan kaldırılması amacı ile yürütülen çeşitlilik çalışmalarında çok riskli bir bölge var: **Çeşitliliğin zorunlu hale getirilmesi.**

Bu durum yeni dezavantajlı gruplar yaratıyor. Örnek vermek gerekirse bugün doçent unvanı alabilmek için Üniversitelerarası Kurul’a başvuran bir adayın en az üç ulusal makale yayınlaması zorunlu [15]. Ancak bu kriter belirlendiği zaman tamamen uluslararası özelliklere sahip bir alanda, uluslararası okuyucuya hitap eden bir konuda ve yurtdışındaki önemli bilimsel gruplarla birlikte çalışan akademisyenleri bir çıkmaza sokmuş oluyoruz ve bu kez yayın üretim baskısını uluslararası yayın yapan akademisyenler hissediyor. Bu gibi zorunlu politikalarla da ulusal literatürü geliştirmiş değil, kimsenin okumadığı, yine sadece yükselme amacıyla yapılmış yayınlarla karşı karşıya kalıyoruz. Bununla birlikte yükselme kriterlerinde var olan ulusal makale yayınlama zorunluluğu sebebi ile her geçen gün yeni ulusal dergi kuruluyor, fakülte dergilerinde belirli dönemlerde yayın patlaması yaşanıyor ve yine kimsenin okumadığı bir yayın yığını bu kez de ulusal literatürde birikiyor. Sistemle oynamak isteyenler de zorunlu tutulan kriterler sayesinde açık kapıları kolaylıkla buluyorlar.

Araştırma değerlendirmelerinde dikkat edilmesi gereken en önemli unsur her yönüyle düşünülmüş bir sistemi yerleştirebilmek. Bu tür bir sistemi kurabilmek için bugünden yarına bulunacak çözümler yeterli değil. Ancak başlangıç adımı olarak çok olanı değil iyi olanı teşvik ettiğimizde doğru değerlendirmeler yapmaya başlayacağız.

Zehra Taşkın

Adam Mickiewicz Üniversitesi, Bilimsel İletişim Araştırma Grubu

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. İçerik kullanım koşulları için tıklayınız.

Kaynakça

- [1] Oxford Learning Dictionary
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/diversity?q=diversity>
- [2] Shearer, K., Chan, L., Kuchma, I. ve Mounier, P. (2020, 15 Nisan). Fostering biodiversity in scholarly communications: A call for action. Zenodo. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3752923>
- [3] Taşkın, Z. (2020). Birikimli üstünlük ve “bilimin seçkinleri”. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 249-254.
- [4] Giménez Toledo, E., Kulczycki, E., Pölönen, J ve Sivertsen, G. (2019, 5 Aralık). Biodiversity – What it is and why it is essential to creating situated knowledge. LSE Impact Blog.
- [5] Grant, E. (2011). The foundations of modern science in the middle ages: Their religious, institutional and intellectual contexts (11th ed). Cambridge University Press.
- [6] Gordin, M. D. (2015). Scientific babel: How science was done before and after global English. The University of Chicago Press.
- [7] Taşkın, Z., Doğan, G., Kulczycki, E. ve Zuccala, A.A. (2020, 18 Haziran). Long read | Science needs to inform the public. That can’t be done solely in English. LSE Impact Blog.

- [8] McClain, C ve Neeley, L. (2015). A critical evaluation of science outreach via social media: its role and impact on scientists. *F1000Research*, 3, 300. Doi: 10.12688/f1000research.5918.2
- [9] İki dilli teknik dergi http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/9a9b5b9be11617a_ek.pdf?dergi=1101
- [10] TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Teknik Dergi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tekderg>
- [11] Bilimsel İletişimde Çok Dilliliğe İlişkin Helsinki Girişimi <https://www.helsinki-initiative.org/tr>
- [12] DORA Community Call: Recognizing multilingual scholarly outputs in academic assessment <https://sfdora.org/2020/07/31/dora-community-call-recognizing-multilingual-scholarly-outputs-in-academic-assessment/>
- [13] Jussieu Call for Open science and bibliodiversity <https://jussieucall.org/jussieu-call/>
- [14] Fostering Bibliodiversity in Scholarly Communications – A Call for Action! <https://www.coar-repositories.org/news-updates/fostering-bibliodiversity-in-scholarly-communications-a-call-for-action/>
- [15] Doçentlik şartları http://www.uak.gov.tr/temelalan/TA_Tablo11_2020M_10032020.pdf